

**CONTRIBUȚII LA RELAȚIILE ȚĂRII MOLDOVEI CU
CENTRELE ORTODOXE DIN LVOV ȘI KIEV (SFÂRȘITUL
SECOLULUI AL XVI-LEA – PRIMA JUMĂTATE A
SECOLULUI AL XVII-LEA)**

Viorel Bolduma*

**Contribution to the relation Country of Moldova with orthodox
Center of Lvov and Kiev (the end of XVI century – the first half of
XVII century)**

– Abstract –

The end of XVI-century, the first half of the XVII century was one of the most intense period from the history of Tara Moldovei on its political and religious field. In the same context, here it comes the relationship between Tara Moldovei and Orthodox Fraternity from Lvov and Kiev. The relationship with the Orthodox Fraternity from Lvov have been intense in the period of Al. Lapusneanu and Movileștilor. In the 30s and 40s of the XVII century, Moldova will focus its attention on the Orthodox Center from Kiev, with who Moldova has created political and cultural relationship. As a result, there is the creation of base of the Orthodox Church from Tara Moldovei.

This was due to the bringing of the printing and to the creation of the Coledge from Iasi and also to the improvement of the political relationships between Vasile Lupu and the Polish Kingdom.

Key words: *Contrareforma, byzantine spirituality, orthodox, catholic, protestant, orthodox fraternity from Lvov, stavropighion, Otoman Empire, tribute, sinod*

Cuvinte-cheie: *Contrareformă, catholic, protestantism, ortodoxism, spiritualitate bizantină, frăție, stavropighie, tribut, sinod*

Sfârșitul secolului al XVI-lea prima jumătate a secolului al XVII-lea este una din cele mai complexe perioade din istoria Țării Moldovei, atât pe plan politic, cât și religios.

Analizată din perspectiva politicului, importanța Țării Moldovei crește, ea devenind un punct strategic de prim interes. Puterile Europei Centrale intensifică concurența pentru influența în Moldova.

Interesul deosebit manifestat de lumea central-europeană pentru Moldova, țară cuprinsă în aria spiritualității bizantine, se explică și prin posibilitățile optime pe care le oferea contactul între ortodoxie și catolicism și apoi între Reformă și Ortodoxie¹. După bătălia de la Mohacs, Reforma religioasă a făcut semnificative progrese, mai ales în Moldova, acolo unde comunitățile de rit roman erau mai numeroase și mai bine organizate iar domnia s-a arătat în general tolerantă. Propaganda lutherană nu s-a limitat la populația catolică, ci și-a extins acțiunea de convertire la ortodocși². De altfel, Despot Vodă promitea protestanților polonezi că, dacă va fi ajutat să obțină tronul Moldovei, va converti populația ortodoxă din această țară la protestantism³.

Totodată, se intensifică presiunea otomană asupra Țării Moldovei. Practic, după anul 1538, oficial Moldova nu avea dreptul să întrețină relații politice cu străinătatea, ci doar prin intermediul Porții⁴. Acest moment nu a stîrbit cu nimic situația bisericii ortodoxe și politica confesională promovată de domnitori pe plan intern și în special pe cel extern.

O importanță aparte o au relațiile bisericești culturale cu statele vecine. În acest context se înscriu legăturile Țării Moldovei cu diverse centre din Regatul Polon, în special cu Frăția Ortodoxă din Lvov și cu centrul ortodox de la Kiev.

În plină ascensiune în Regatul Polon se aflau curentele protestante. Totodată biserica dominantă, de stat, cea catolică, era într-o criză profundă. Într-o situație asemănătoare se afla Biserica Ortodoxă, care nici nu era recunoscută de stat. Ca reacție la Reformă a luat naștere Contrareforma. Unul dintre scopurile Contrareformei a fost câștigarea noilor adepți ai catolicismului⁵.

În centrul atenției a intrat Biserica Ortodoxă. Una din manifestările ei a fost ideea despre Unire a Bisericii Catolice cu cea ortodoxă, ceea ce s-a împlinit prin Unirea de la Brest-Litovsk (1596), prin care a luat naștere Biserica Greco-Catolică⁶. Nucleul rezistenței antiunioniste și antiprotestante

* Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

¹ M. Teodor, *Continuitatea Reformei în Moldova medievală*, în AII, XXVIII, (1991), p. 197-198.

² B. P. Maleon, *Ortodocșii români în fața „clericului viator” (sfârșitul sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII)*, în AII, XXXVIII, (2001), p. 52-53.

³ E. Hurmuzaki. *Documente privitoare la istoria românilor*, suplim. II, vol. 1, Ed. Academiei Române, București, 1893, p. 375.

⁴ *Istoria Românilor*, vol. IV, Ed. Academiei Române, București, 2002, p. 541.

⁵ S. Litak, *Istoire, religieuse de la Polonge*, Ed. Cerf, Paris, 1987, p. 174-193.

⁶ С. Плохий *Панство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в 16-17в.*, Ed. Наука, Москва, 1989, p. 7-25.

în această perioadă în regat devine Frățiile Ortodoxe. În evidență iese Frăția Ortodoxă din Lvov (centru european comercial, multinațional, multiconfesional), care, în 1586, a obținut statutul de stavropighie⁷.

Eforturi de a proteja comunitatea ortodoxă din Lvov au fost depuse și până la sfârșitul secolului XVI. S-au evidențiat mai ales Elena și Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), care, pe când se aflau în pribegie, au susținut comunitatea ruteană, pe lângă regele Sigismund I al Regatului Polon (1506-1539), înființând în 1539 Episcopia Ortodoxă de la Lvov – cu un episcop rutean, Macarie Tuezarpski, – a doua episcopie după cea de la Halici, cunoscută încă din 1370. Regele polon își motiva decizia prin dorința de a întrerupe legăturile între rutenii ortodocși și ortodoxia din Moldova, pentru ca „preoții ortodocși din Podolia și Rusia să nu mai fie obligați pe viitor să se ducă în Moldova și în alte țări străine pentru a fi hirotonisiți și pentru treburile lor religioase”⁸.

Menționăm că politica de protejare a ortodoxiei de peste hotare depindea de un șir de factori, și anume: religiozitatea domnitorilor, politica lor confesională, programul lor de protejare a ortodoxismului, situația economică a țării.

Primul domn al Moldovei care a stabilit raporturi cu Frăția Ortodoxă din Lvov a fost Alexandru Lăpușneanu (1552-1561 și 1564-1568).

Efortul de sprijinire a ortodoxiei în grele înfruntări ale creștinismului oriental, pe de o parte, cu autoritatea otomană și, pe de alta, cu Contrareforma și ofensiva Reformei s-a materializat, în perioada domniei lui Petru Șchiopu (1574-1591), care a intervenit pe lângă regele Poloniei, Sigismund al III-lea, pentru a nu pune piedici la reconstrucția bisericii arse și pentru a-i apăra de cei care ar dori să-i împiedice⁹.

Cu rugămintea de a susține Frăția Ortodoxă din Lvov s-a adresat către domnii Moldovei însuși Patriarhul Ieremia al Constantinopolului. În noiembrie 1589 înaltul prelat îi cerea lui Petru Șchiopu să dea tot sprijinul Stavropighiei din Lvov. Această rugămintă este repetată în anul următor (1590), ea fiind adresată atât lui Petru Șchiopu, domn al Moldovei, cât și lui Mihnea al II-lea, domnul Țării Românești. Dar nici unul din ei nu a răspuns la apelul Patriarhului, fiindcă la scurt timp ambii fură siliți să-și părăsească tronul¹⁰. Tot din Adresarea Patriarhului către ajutorul Frăției din Lvov,

⁷ Б. Гудзяк, *Криза і Реформа. Київська Митрополія, Царгородський Патріархат і генеза Берестейської унії*, Ed. Институт Истории церкви, Львів, 2000, p. 190.

⁸ E. Hurnuzaki, *op. cit.*, p. 300.

⁹ *Ibidem*, p. 315 și 316.

¹⁰ А. Папков, *Братство: очерк истории западных братств*, Ed. Собственная Типография, Сергеева-Лавра, 1900, p. 25, 33.

aflată sub jurisdicția sa, reiese că Țările Române erau considerate ca singurele apărătoare ale ortodoxismului în regiune.

„Biserica moldovenească” din Lvov cunoaște o a doua viață în timpul domniei Movileștilor. Urcându-se pe tron, Movileștii doreau să pună începutul unei noi dinastii domnești, precum a fost cea a Mușatinilor. De aceea, ei încercau să demonstreze prin acțiunile lor că sunt demni de predecesorii săi. Drept argument poate servi obținerea promisiunii regelui Sigismund al Poloniei potrivit căreia domnia Moldovei este acordată pe viață Movileștilor (25 august 1597)¹¹. Iar prin tratatul turco-polon din 23 iulie/4 august 1598 Ieremia Movilă a obținut de la sultan confirmarea domniei ereditare: ”el să fie voievodul vilaietului Moldovei în tot timpul vieții sale și voievodatul său să nu fie dat altcuiva, iar când va muri să fie acordat fiului său”¹².

După urcarea pe tron a lui Ieremia Vodă (1595) sînt reluate ajutoarele către Frăția Ortodoxă din Lvov. Amintim că în 1593 Regatul Polon i-a acordat lui Ieremia Movilă indigenatul polon, calitate care-i conferea acestuia dreptul de cetățean și de nobil polon. Acest fapt explică mai bine legăturile voievozilor și boierilor moldoveni cu Regatul Polon, de la care în anumite împrejurări așteptau ajutor¹³. Se știe că cele patru fiice ale lui Ieremia Vodă erau căsătorite cu nobili poloni. De exemplu: Irina, fiica cea mai mare, s-a căsătorit la 25 mai 1603, la Iași, cu prințul Mihai Wiszniewiecki, doi ani mai tîrziu Maria, cea de a doua fiică, s-a căsătorit tot cu un mare nobil polonez – Ștefan Potocki, Ecaterina-Margareta cu Samuil Corecki (1616), Ana fusese căsătorită de patru ori, ultima oară cu hatmanul Stanislav Potocki, de unde a rămas în istorie ca Ana Potocki, iar Ieremia Movilă dispunea de o întinsă moșie la Ustie, pe Nistru¹⁴.

Menționăm faptul că relațiile Moldovei cu Frăția Ortodoxă din Lvov au fost reluate în momentul în care între Moldova și Polonia s-au stabilit raporturi politice apropiate (după jurămîntul din 27 august 1595)¹⁵. Domnul Moldovei căuta să beneficieze din plin de noile condiții politice favorabile. Deși tributul turcesc apăsa tot mai greu pe umerii țării, Ieremia Movilă a găsit resurse financiare pentru credincioșii ortodocși din Lvov. După consolidarea domniei Ieremia Movilă cere acordul regelui Sigismund de a

¹¹ Șt. S. Gorovei, *Movileștii*, în „Magazin istoric”, nr. 6, București, 1973, p. 68.

¹² A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 1976, p. 143.

¹³ C. Rezachevici, *Privilegii de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în RI, nr. 7, 1975, p. 1095.

¹⁴ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Ed. Universitas, Chișinău, 1991, p. 131, 142, 156 și 160.

¹⁵ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 344.

repara și înzestra biserica stavropighiană din Lvov. La 17 aprilie 1598 regele îi răspunde pozitiv și dă ordin ca nimeni să nu-l împiedice pe voievodul moldovean la construcția bisericii¹⁶. Din această scrisoare am putea trege concluzia că Frăția ortodoxă din Lvov, care continua să fie presată de Biserica Catolică și curente protestante, ce dominau la acea oră regatul în ansamblu, și orașul, în particular. În luptele interconfesionale existente între Contrareformă și curente protestante era antrenată și Biserica Ortodoxă din regiune, deoarece atât unii, cât și alții se străduiau s-o atragă prin diferite mijloace de partea lor. Catolicii au reputat victorie în această dispută, impunându-le ortodocșilor Unirea de la Brest-Litovsk (1596) prin care o mare parte din ortodocși au trecut la uniație – formând Biserica Greco-Catolică¹⁷.

Din corespondența purtată între Ieremia Movilă și Frăția Ortodoxă din Lvov reiese că el ținea cu orice preț să ducă la bun sfârșit zidirea bisericii. Cel puțin așa rezultă din scrisoarea din 12 martie 1599, prin care îi înștiințează pe lvovienii ortodocși că le-a mai trimis încă 500 de galbeni¹⁸.

Dintr-o altă scrisoare (din 3 iulie 1599) aflăm că pentru urgentarea construcției lăcașului sfânt, Ieremia Movilă trimite cu solul frăției, Nicolae, încă 1000 de galbeni. Prin altă scrisoare, datată cu 20 septembrie 1599, îi anunță că a mai trimis 160 de zloți pentru continuarea edificării bisericii, iar dacă vor fi împiedicați, să fie anunțat pentru a interveni pe lângă rege. La 9 decembrie 1599, Ieremia răspunde comunității din Lvov că din cauza evenimentelor politice nefavorabile nu le poate propune nici o asistență financiară, însă le promite ajutor îndată ce va scăpa de nevoi¹⁹. Într-adevăr, situația politică complicată generează mari probleme de ordin financiar. Drept dovadă este precizarea făcută într-un document de la începutul lui 1601 din care aflăm că "...domnul Moldovei s-a obligat să dea 40.000 de zloți roșii pentru armata polonă și tribut regelui. Acești bani domnul trebuia să-i ia undeva din Turcia cu camătă, 25.000 în curs de șase săptămâni după liniștirea Țării și 15.000 după dousprezece săptămâni, iar, în privința tributului anual, zice că nu vede că ar putea da mult, vorbind neîncetat de cheltuielile sale mari..."²⁰. Același lucru le spune domnia sa de la moșia de

¹⁶ *Ibidem*, p. 451.

¹⁷ М. Дмитриев, *Православие и Реформация: реформационное движение в восточно-славянских землях Речи Посполиты во второй половине 16 века*, Наука, Москва, 1990, p. 42.

¹⁸ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 523.

¹⁹ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare...*, suplim. II, vol. 2, Ed. Academiei Române, București, 1891, p. 38-40, 177, 283, 397, 344 și 345.

²⁰ I. Corfus, *Documente privitoare la Istoria României culese din arhivele Poloniei, sec. al XVII-lea*, Ed. Academiei Române, București, 1983, p. 3.

dincolo de Nistru, Ustie, unde se refugiase din motivul că Mihai Viteazul a ocupat tronul Moldovei (pe o perioadă scurtă, mai-septembrie 1600). De acolo domnul îl informa, la 24 august, că se găsește la mare strâmtoare și nu le poate trimite bani. Dar permite Frăției să ia cu împrumut pe socoteala domnului pentru construcția bisericii²¹.

În vara anului 1601 lipsurile sunt și mai mari, deoarece domnul Moldovei recrutează lefegii pentru a veni în ajutorul fratelui său Simion, aflat pe tronul Munteniei. La 30 iunie 1601 domnul moldovean îl înștiințează pe Sigismund al III-lea că nu poate trimite suma de 28.000 zloți pe care o datora Regatului, fiindcă a fost nevoit să plătească soldele mercenarilor poloni. Cu toate acestea, peste trei zile Ieremia Movilă trimite stavropighiei din Lvov 200 de zloți, promițând că va mări ajutorul în vremuri mai bune (această promisiune este o dovadă în plus că Țările Române erau privite ca protectoare ale credinței ortodoxe). Domnul se ținu de cuvânt, căci la 11 iulie 1602, anunță Frăția Ortodoxă din Lvov prin solii săi Nicolae Lucașevici și Nicolae Dobreanski despre trimiterea a 500 de galbeni. La 18 mai 1603 trimite încă 1000 de galbeni. La 10 iunie 1604 prin solii Frăției mai trimite 1000 de galbeni; la 3 mai 1605-1000 de galbeni, la 30 august 1605-1000 galbeni. La 17 aprilie 1606 Ieremia Movilă își exprimă părerea de rău că zidirea bisericii s-a oprit din cauza mitropolitului uniat Ipatii Potii, care se străduia să împiedice construcția bisericii și prin metode de constrângere să-i atragă la uniație pe ortodocșii frăției, și le comunică despre trimiterea a încă 1000 de galbeni²².

După cum se observă, deși în cea de a doua domnie Ieremia Movilă s-a confruntat cu mari probleme financiare, totuși, în această perioadă suporturile materiale acordate Frăției ortodoxe din Lvov sunt mult mai substanțiale ca în prima. Acest fapt contradictoriu la prima vedere se poate explica prin aceea că raporturile nominalizate făceau parte atât din programul său politic cât și religios de protejare a ortodoxismului, și că domnitorul nici în momentele cele mai critice nu dorea să piardă influența pe care o avea în această Frăție.

Activitatea lui Ieremia Movilă nu s-a limitat numai la acordarea ajutoarelor materiale, el era la curent și cu viața internă a Frăției.

Unul din cele mai importante evenimente de la începutul sec. XVII în viața Frăției Ortodoxe din Lvov a fost, fără îndoială, împăcarea Frăției cu Episcopul Ghedeon Balaban, cel mai de seamă ierarh ortodox rămas la vechea credință (după Unirea de la Brest-Litovsk din 1596), supărat că prin ridicarea Frăției la rangul de stavropighie i se luase orice drept la

²¹ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 634-635.

²² A. Папков, *op. cit.*, p. 70 și 75; E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 536-538.

conducerea Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Lvov. Ieremia Movilă alături de cneazul Constantin de Ostrog (1528-1608), cunoscut ca apărător al ortodoxiei în Regatul Polon, au intervenit pentru împăcarea episcopului Ghedeon cu Frăția Ortodoxă, adresându-le rugămintea fraților „să trăiască în pace cu Episcopul Ghedeon și să-l cinstească după cum se cuvine. Împăcarea definitivă s-a produs la 21 ianuarie 1602 cu mijlocirea lui Luca Stroici, trimis al domnului la Lvov anume cu această misiune. Ghedeon Balaban promite să nu se amestece în treburile stavropighiei, iar Frăția din Lvov îi recunoștea cinul și dreptul de exarh patriarhal²³. Această împăcare, mijlocită de Ieremia Movilă, rezolvă una din cele mai pronunțate crize din sânul ortodoxismului răsăritean la acel moment. Acest fapt demonstrează cinstea și onoarea pe care Frăția din Lvov o purta domnului Moldovei.

Ca supus al Poloniei, el trimitea regulat solii săi la Dieta Polonă. Marele vornic al Țării de Jos, Nestor Ureche și postelnicul Dragan, la deschiderea Dietei din 1597, pledau pentru păstrarea credinței ortodoxe în Moldova, precum și a tuturor obiceiurilor moldovenesti²⁴. Această adresare ne face să credem că însuși ortodoxismul din Moldova trecea printr-o perioadă grea. Nu în zadar Ieremia Movilă, într-o scrisoare adresată Frăției Ortodoxe, menționa că va ajuta această biserică din străinătate, cu toate că și în țară sînt „multe biserici și cetăți care cad în ruină”²⁵.

Acesta înseamnă că Lvovul continua să rămînă un centru important către care se îndreptau interesele economice, politice și culturale ale Moldovei.

Iar la 1600 aceiași soli adresează Dietei rugămintea domnului Ieremia „pentru clerul poporului rusesc și de la orașenii din Lvov, ca să rămînă sub ascultarea părintelui Patriarh al Constantinopolului cu străvechile lor privilegii duhovnicești, precum și lumești și străvechi”²⁶.

În afară de Ieremia Movilă, comunitatea ortodoxă din Lvov a primit un mare sprijin de la logofătul Luca Stroici, care avea și el din 1593 indigenatul polon²⁷. Încă de la 16 decembrie 1590 Luca Stroici oferă Frăției Ortodoxe din Lvov serviciile sale pe lângă voievod în tot ce-l vor ruga ei²⁸. Probabil că și el era membru al acestei comunități. După fiecare scrisoare trimisă de domnul Ieremia Movilă urma o altă scrisoare către comunitate din partea logofătului Stroici în care se comunica lvovenilor că doar datorită

²³ *Акты, относящиеся к истории южной и западной России*, Том. 4. Санкт-Петербург, 1851, p. 243-244.

²⁴ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 457

²⁵ P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Ed. Leopold Geller, București, 1936, p. 104.

²⁶ *Ibidem*, p. 143.

²⁷ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 1095.

²⁸ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 41, 179, 248, 344 și 349.

intervenției sale domnul a trimis suma de bani, sau că domnitorul nu are bani și când va avea îi va trimite. Din toate scrisorile expediate de logofăt nu găsim nici una din care să rezulte că însuși Luca Stroici să fi trimis o sumă oarecare de bani. Dimpotrivă, când Domnitorul ducea lipsa banilor, împrumuta de la logofătul Stroici pentru a trimite Frăției. Acesta o putem explica prin faptul că odată începută reconstrucția bisericii Adormirea Maicii Domnului de către domnii Moldovii Petru Șchiopu și Ieremia Movilă, domnul dorea să rămână o ctitorie pur domnească, iar boierii erau folosiți numai ca intermediari între domni și Frăția Ortodoxă din Lvov.

Mulți dintre boierii moldoveni devin membrii Frăției, cum face, de exemplu, Nestor Ureche, în iunie 1612, pe când se afla acolo la Lvov, cu acest prilej, marele dregător moldovean face un legământ prin care mărturisește că „m-am aprins de dorința iubitoare de Dumnezeu și m-am alăturat la această frăție, ca să fiu în toate alături de ei”²⁹.

După moartea lui Ieremia Movilă (iunie 1606), continuatori ai operei sale au fost urmașii: Simion Movilă, fiul lui Ieremia – Constantin Movilă. Un aport substanțial la continuarea construcției l-a adus Elisabeta, văduva lui Ieremia Movilă. Urmând la tron după moartea fratelui său, Simion Movilă, trimite Frăției, la 15 iunie 1607, 1.000 de zloți polonezi, adăugind că fratele său, fiind mort, preia el acțiunea pentru terminarea zidirii, iar la 30 iulie 1611 Elisabeta-Doamna, împreună cu fiul ei Constantin, se obligă să ofere Frăției 600 zloți anual din venitul moșiei de pe Nistru. La 9 septembrie 1612 Elisabeta scria membrilor Frăției să nu primească între protectorii lor persoane străine, căci biserica este fondată de soțul ei, și ea cu fiul Constantin doresc să o termine³⁰. Însă în anul 1613 moare Constantin Movilă, apoi în 1616 Elisabeta, împreună cu cei doi fii ai săi, Bogdan și Alexandru, au fost duși la Țarigrad Istanbul, de unde nu s-au mai întors niciodată. De altfel, Elisabeta, soția lui Ieremia Movilă, împreună cu fiica lor, Ana, care se căsătorise cu Maximilian Przembski, castelan de Sieradz, erau membrii acestei Frății³¹.

La un an după obținerea tronului, Radu Mihnea în mai 1617 trimite 100 de zloți pentru zidirea acestei biserici. Din scrisoarea domnului moldovean se vede că ajutorul i-a fost solicitat de lioveni. Deși domnul socoate că nu era momentul favorabil pentru așa ceva, totuși pentru a nu lăsa oamenii să se întoarcă la Lvov „cu mâna curată”, le dă 100 de zloți. Radu Mihnea scrie liovenilor că avea această intenție încă de pe când se afla în

²⁹ T. Ionescu-Nișcov, *Din istoria relațiilor moldo-ucrainene în prima jumătate a sec. XVII*, în BOR, nr. 11-12, 1965, p. 1087.

³⁰ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 330, 351, 356-359, 361 și 364.

³¹ T. Ionescu-Nișcov, *loc. cit.*, p. 1088.

Țara Românească. Odată cu aceasta, el făgăduiește „frăției” că în viitor i-ar putea trimite venitul provenit din dijma mieri³².

Frăția Ortodoxă din Lvov n-a putut primi ajutorul cuvenit pentru terminarea construcției bisericii pînă la urcarea în scaun a lui Miron Barnovschi-Movilă (1627-1629), care reia tradiția ajutorării ortodocșilor din Lvov. Miron Costin slăvește truda domnului Miron Barnovschi scriind: „Mănăstiri și biserici, cîte au facutu, așa în scurtă vreme, nici unul domn n-au făcut... Și au istovit și biserica acea mare în Lvov, în tîrgul unde este chipul lui scris”³³. Abia urcat pe tron el se grăbește să scrie ortodocșilor din Lvov că „după pilda înaintașilor noștri din neamul nostru, Ieremia și Simion Movilă, o va lua sub protecția lui. La cererea Domnului Stavropighia trimite la Iași pe solul ei Luchian Vasilevici, ca să ia înțelegere cu dînsul. Dar din lipsa banilor, le oferă venitul ce urma să obțină din vânzarea silitrei la Sniatyn. Din banii proveniți de pe urma acestei vânzări, să le plătească lucrătorilor bisericii”³⁴.

Ne aflăm tocmai în preajma negocierilor de pace dintre Polonia și Turcia, realizată prin mijlocirea lui Barnovski, care se găsea în vara acestui an la Celakov. Abia la 15 octombrie se întoarce iarăși în scaunul Țării³⁵.

Cu toate că era sărăcită nu numai din cauza exploatării interne, ci și din pricina multor prădăciuni tătărești, Barnovski caută să-i ajute pe lioveni oferindu-le un sprijin în natură. În acest scop, le scria să trimită un om a lor în Moldova. În mai 1627, Frăția trimite la Iași pe Luchian Vasilevici, care a ridicat de la Moghilău, ducând cu el la Lvov, 11 butoaie, conținând 325 de pietre și 9 funți de silitră. Din vânzarea silitrei suma încasată pentru biserică a fost de 4.736,12 zloți³⁶.

Exact după un an de zile, domnul trimite la Lvov prin evreul Solomon suma de 2000 zloți. Miron Barnovski înțelege să continue în această privință, tradiția Movileștilor. El a hotărât, ca și înaintașii săi, să ajute biserica, pînă la terminare. De aceea, în martie 1629, domnul Moldovei trimite Frăției din Lvov, prin Teodor Cămărașul, 300 zloți. Tot în acea vreme, un oarecare „văr Dimitrie” a adus și el pentru biserica stavropighiei 150 de taleri aur, adică 300 zloți³⁷. Însă evenimentele politice erau deocamdată nefavorabile. Turcii cereau bani și domnul moldovean n-

³² E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p 425 și 426.

³³ M. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ed. Lumina, Chișinău, 1991, p. 178.

³⁴ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, suplim. II, vol. 2, p. 536.

³⁵ T. Ionescu-Nișcov, *loc. cit.*, p. 1091.

³⁶ Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигиального Братства, Ed. Львовский Ставропигиальный Институт, Львов, 1886, p. 15.

³⁷ *Ibidem*, p. 16.

avea de unde să le dea, fiindcă vistieria țării era goală. Barnovski a fost acuzat de înțelegere cu polonii și la începutul lui iulie 1629 a fost mazilit³⁸.

În registrul de socoteli ale Frăției se menționează cu indignare scoaterea din scaun a Domnului protector de către „necredinciosul Țar turcesc” și prin răutatea și viclenia unor greci și lăcomia lor nesăturată și diabolică întocmai ca a Busurmanilor. Din cauza lor „binefăcătorul bisericii noastre” a fost nevoit să plece din Moldova la Ustia în anul 1629, luna iulie”³⁹. Frăția din Lvov, aflând probabil că Barnovski se găsea la Hotin, a trimis acolo pe un om de încredere, Ordzeshonschi, pentru ai solicita un ajutor bănesc. În ziua de 21 iulie, domnul răspunde liovenilor că o hotărât să termine zidirea bisericii cu mijloacele lui bănești, însă deocamdată nu-și va putea ține făgăduiala, fiindcă „țara s-a tulburat puțin”⁴⁰.

Într-adevăr, pentru câțva timp, promisiunea domnului a rămas neîmplinită. În anii următori s-au perindat pe tronul Moldovei alți domnitori, pentru care nu există nici o dovadă că ar fi ajutat într-un fel sau altul Frăția din Lvov. Miron Barnovski, refugiat la Ustie împreună cu mama lui Elisabeta, – unde cumpărase moșiile lui Ieremia Movilă de la ficele acestuia, Ana și Maria – continuă totuși să se intereseze de mersul lucrărilor de la Lvov. Astfel, la 16 ianuarie 1630, fostul domn al Moldovei, a mai trimis la Lvov 10 bucăți de argint prin solul său de încredere Teodor Cămărașu⁴¹. La începutul anului 1631, biserica fiind terminată, a avut loc slujba de sfințire, de către viitorul mitropolit al Moldovei Varlaam, asistat de episcopul Lvovului Eremia Tisarovski, care s-a desfășurat după un ceremonial pompos ca o afirmare a ortodoxiei în fața propagandei catolicismului și protestantismului. Membrii Frăției îi considerau drept ctitori ai bisericii pe Regele poloniei Sigismund III, Țarul Feodor Ivanovici, domnii Moldovei, frații Ieremia și Simion Movilă, Miron Barnovschi-Movilă fiind sărbătorit ca „săvîrșitor al bisericii”⁴².

În majoritatea scrisorilor, expediate de către domnii Moldovii Frăției Ortodoxe din Lvov, se subliniază că domnul nu poate oferi ca ajutor o sumă de bani mai mare decât cea trimisă, motivînd cu lipsa banilor în caznaua statului. Acest aspect nou poate fi explicat prin aceea că în ultima treime a secolului al XVI-lea se accentuează tot mai clar dominația otomană asupra Moldovei, soldându-se nemijlocit cu mărirea haraciului și altor dări către

³⁸ T. Ionescu-Nișcov, *loc. cit.*, p. 1093.

³⁹ *Ibidem*, p. 1094.

⁴⁰ A. Golimaș *Un domnitor – o epocă. Vremea lui Miron Barnovski-Movilă*, Ed. Sport-Turism, București, 1980, p. 122; E. Hurmuzaki, *op. cit.*, supl. II, vol. 2, p. 586-587.

⁴¹ Юбилейное издание ..., p. 16.

⁴² Д. Зубрицкий, *Хроніка Міста Львова*, Інститут Історії церкви, Lviv, 2002, p. 245-246.

Poarta Otomană. Mai putem admite că domnii Moldovei, pe lângă protejarea Frăției Ortodoxe din Lvov, urmăreau și scopul de a fi la curent cu evenimentele politice din Rzeczpospolita. La realizarea obiectivului propus domnul era susținut de membrii Frăției, incluzând și mulți negustori care deseori veneau în Moldova.

Între Țara Moldovei și Frăția Ortodoxă din Lvov s-au stabilit strânse legături culturale.

Astfel, la școala Frăției și-au făcut studiile numeroși boieri din Țara Moldovei: Nestor Ureche, devenit membru al Frăției în 1612, Petru Movilă, viitorul Mitropolit al Kievului⁴³, care a și fost hirotonisit în acest rang la Biserica Frăției „Adormirea Maicii Domnului” în anul 1633⁴⁴ (pentru activitatea sa, întru păstrarea credinței ortodoxe, a fost canonizat în 1992).

Ca recunoștință pentru ajutorul acordat, la tipografia Frăției Ortodoxe din Lvov au apărut tragedia versificată bizantină Hristos Pashou (Patimile lui Hristos), dedicată lui Miron Barnovschi-Movilă, și Octoihul slavon (1630), dedicat noului domn al Moldovei, Moise Movilă⁴⁵.

Relațiile cu Frăția Ortodoxă din Lvov au continuat și în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653). Frăția Ortodoxă a jucat un rol important în ceea ce privește introducerea tiparului în Moldova, deoarece ea dispunea de o școală și o tipografie, care a fost organizată pe baza tipografiei lui Ivan Fiodorov din Lvov, ale cărui cărți aveau o răspândire largă⁴⁶. Toate acestea au servit drept temelii pentru ca Vasile Lupu să ceară ajutor de la Frăție în vederea organizării unei tiparnițe în Moldova. În schimb, el era rugat să ajute financiar Frăția, ca să învelească cu plumb biserica, cerere care a și fost satisfăcută⁴⁷.

Odată cu recunoașterea de către Dieta Polonă a Bisericii Ortodoxe din regat, de rând cu Biserica Catolică și cu ridicarea lui Petru Movilă la rangul de Mitropolit al Kievului, are loc trecerea centrului ortodox de la Lvov la Kiev, unde domnii Țării Moldovei se vor orienta în continuare.

Aceste relații au purtat un caracter cultural și politic și s-au materializat intens în perioada de activitate a lui Petru Movilă la Kiev. Din 1627 relațiile politice ale lui Petru Movilă și Țara Moldovei decurg din

⁴³ A. Eșanu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Ed. Fundația Culturală Română, București, 1997, p.289.

⁴⁴ Д. Зубрицький *op. cit.*, p. 250.

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Începutul și biruința scrisului în limba română*, Ed. Academiei Române, București, 1965, p. 193.

⁴⁶ Я. Исаевич, *Украинское книговедение: истоки, развитие, проблемы*, Ed. Институт украинознания имени И. Крипьякевича, Львів, 2002, p. 70.

⁴⁷ I. Nistor, *Problema ucraineană de-a lungul istoriei*, în „Codrii Cosminului”, T. VIII, Cernăuți, 1933-1934, p. 99.

originea domnească. În anul 1628 Petru Movilă a primit solia lui Miron Barnovschi, în drum spre țarul Moscovei, în frunte cu arhimandritul Varlaam, dându-i și o scrisoare de întărire.

În octombrie 1638, Petru Movilă va interveni pe lângă patriarhul Constantinopolului, Chirii, ca să ridice anatema aruncată de predecesorul său Chirii Lucaris, asupra lui Moise Movilă, probabil în legătură cu neachitarea unor datorii bănești ale acestuia făcute la Constantinopol, cu prilejul obținerii ultimei sale domnii din Moldova (1633-1634)⁴⁸.

Totodată, Petru Movilă a jucat un rol important la întărirea relațiilor politice dintre Regatul Polon și Țara Moldovei. Astfel, Petru Movilă, prin intermediul părintelui Sziycik, a purtat negocieri cu Vasile Lupu, la începutul anului 1644, pentru căsătoria fiicei celei mai mari a acestuia, Măria, cu magnatul lituanian Ianusz Radziwill⁴⁹. Acesta fusese înrudit cu Petru Movilă, prin prima sa soție, o nepoată a lui Ieremia Movilă. În afară de aceasta, magnatul lituanian Calvin era un susținător al mitropolitului ortodox în Rzeczpospolita, unde calvinii erau aliații ortodocșilor împotriva catolicismului și a iezuiților⁵⁰.

După ce a primit acordul Patriarhiei de la Constantinopol și permisiunea Porții, nunta a fost sărbătorită la Iași, în Biserica Trei Ierarhi, la începutul lunii februarie 1645. Însurăției au fost cununați de însuși mitropolitul Kievului Petru Movilă. Prin acordul de a fi cununați după obiceiul ortodox, de către cunoscutul mitropolit de Kiev Petru Movilă se urmărea scopul de a-l atrage pe Vasile Lupu cât mai mult în orbita politicii poloneze, demonstrând, totodată, vechile legături ale Moldovei cu Polonia, poate chiar și atitudinea tolerantă a polonezilor față de ortodocși⁵¹. Această legătură cu una dintre cele mai puternice familii de magnați din Rzeczpospolita era necesară pentru atragerea lui Vasile Lupu de partea ligii antiotomane pe care s-a străduit să o formeze între anii 1645-1647 regele Poloniei Vladislav IV, cu ajutorul Veneției, Romei, al lui Matei Basarab și Gheorghe Rakoczi I, principele Transilvaniei. Relațiile lui Vasile Lupu cu polonii au început oficial din toamna lui 1645, pentru ca în cadrul ofensivei proiectate pentru septembrie 1646 oastea sa și cea a lui Matei Basarab să servească drept avangarda armatei coroanei, atacând sudul Dunării. Pentru punerea la punct a executării acestui plan a fost trimis la Suceava, pentru

⁴⁸ C. Rezachevici, *Petru Movilă (1596-1646) un reprezentant de seamă al culturii ortodoxe în Ucraina și Țările Române*, în AR, CLVI, t. II, nr. 1, (1996), p. 72.

⁴⁹ I. Eremia, *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653)*, Ed. Cartdidact, Chișinău, 1999, p. 145.

⁵⁰ *Istoria Românilor*, vol. V, Ed. Academiei Române, București, 2003, p. 879.

⁵¹ I. Eremia, *op.cit.*, p. 148-149.

convorbiri cu Vasile Lupu (4 iulie 1646), tocmai ginerele său I. Radziwill. Refuzul seimului general (septembrie-decembrie 1646) de a aproba planurile antiotomane ale lui Vladislav IV a dus, practic, la eșuarea lor⁵².

Mai intense decât relațiile politice au fost cele culturale între Țara Moldovei și centrul ortodox de la Kiev, în persoana lui Petru Movilă.

La Iași, în incinta Mănăstirii Trei Ierarhi, ca urmare a cererilor adresate de Vasile Lupu lui Petru Movilă, la începutul anului 1640 s-a înființat Colegiul Vasilian, cu programa imitată după cel Kievean și al iezuiților din Polonia. Cursurile erau îndrumate de către Sofronie Poceațki, fost rector la Colegiul din Kiev, care a fost numit și stareț al mănăstirii Trei Ierarhi, fiind ajutat de mai mulți profesori veniți de la Kiev. Programul de studiu cuprindea gramatica, retorica, poetica, dialectica, filosofia, teologia precum și limbile slavonă și latină⁵³.

Tot cu sprijinul arhiereului de la Kiev și cu strădaniile lui Vasile Lupu și ale Mitropolitului Varlaam pentru prima dată în Moldova a fost adus tiparul. Mai întâi de la Kiev a fost adusă o imprimieră, care a fost instalată în ctitoria domnească de la Trei Ierarhi în 1642. La cererea domnului și a lui Sofronie Poceațki, adresată Frăției Ortodoxe din Lvov (1641-1642), au fost obținute și matrițele cu litere grecești⁵⁴.

Renașterea tiparului și constituirea instituțiilor de învățământ în statele românești a fost direct legată de trebuințele interne ale cultului și de necesitatea sprijinirii ortodoxiei, primejduită concomitent de ofensiva Reformei, de prozelitismul calvin, dar și de acțiunea Contrareformei. Opera de apărare a ortodoxiei prin intermediul tiparului s-a declanșat în secolul al XVII în Țara Moldovei întâi față de calvinism⁵⁵.

Preocupat să apere interesele creștinătății răsăritene, în consens cu patriarhia ecumenică, Vasile Lupu a convocat, în 1642, la Iași, un sinod, la care au participat teologi greci, ucraineni și români, în scopul condamnării scrierii lui Chirii Lucaris, patriarhul Constantinopolului, conținând și articole cu vederi calvine. Cu aceeași intenție Petru Movilă convocase în septembrie 1640, o adunare sinodală la Kiev, care nu a putut ajunge la o unitate de păreri în legătură cu Mărturisirea din 1633 și cu vina lui Lucaris, acuzat de abateri de la dreapta credință⁵⁶. Alegerea capitalei lui Vasile Lupu pentru această întrunire solemnă menită să realizeze unitatea doctrinară a

⁵² C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 79.

⁵³ *Istoria Românilor*, vol. V, 2003, p. 760.

⁵⁴ P. P. Panaitescu, *Petru Movilă. Studii*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p. 65.

⁵⁵ E. Chiaburu, *Tipografia din Moldova și lumea ortodoxă în secolul al XVII-lea*, în AIIX, XXXVII, 2000, p. 108.

⁵⁶ P. Movilă, *Mărturisirea Ortodoxă*, Ed. Junimea, Iași, 1996, p. 22-25.

lumii ortodoxe este cât se poate de grăitoare atât pentru locul deținut de români în mijlocul creștinătății răsăritene –spațiul cultural a cărui omogenitate era grav amenințată, cât și pentru prestigiul personal al domnului Moldovei⁵⁷.

La lucrările desfășurate în capitala Moldovei, de la 15 septembrie la 27 octombrie 1642, au fost prezenți Iosif Konanovici, rectorul Academiei Movilene de la Kiev, și egumenii cărturari Isaia Trofimovici Kozlovski și Ignatie Oxenovici, reprezentanți ai lui Petru Movilă, ca și mitropolitul Porfirie al Niceei, exarh al scaunului Constantinopolului, teologul și filosoful Meletie Sirigul și Varlaam, mitropolitul Moldovei⁵⁸. Din colaborarea lor a rezultat oficializarea operei mitropolitului Kievului Petru Movilă: „Mărturisirea ortodoxă”, care s-a impus apoi prin consens succesiv în întreaga Biserică Ortodoxă, la recomandarea Patriarhiei ecumenice din 1643. Stabilind în literatura religioasă ortodoxă o operă normativă care să oprească avansarea ideologiei calvine, Sinodul de la Iași a contribuit fundamental la afirmarea ortodoxiei⁵⁹.

Aprobarea Patriarhiei a fost tipărită la 20 decembrie 1642, la tipografia ieșeană, în mănăstirea Trei Ierarhi. Ea cuprindea scrisoarea sinodală a patriarhului de Constantinopol, Partenie I, acuzatoare la adresa lucrării atribuite lui Chirii Lucaris. Imprimarea Decretului Patriarhului Partenie stabilește una din direcțiile de acțiune ale tipografiei moldovenești și anume sprijinirea ortodoxiei din afara granițelor Țării Moldovei⁶⁰.

Din cele expuse mai sus subliniem următoarele: sfârșitul secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea au fost unele din cele mai complexe perioade din istoria Țării Moldovei, atât pe plan politic, cât și religios.

Puterile Europei Centrale intensifică concurența pentru influența în Moldova. Totodată crește presiunea otomană asupra Țării Moldovei. Practic, oficial, domnul nu avea dreptul să întrețină relații politice cu străinătatea. În acest context se înscriu relațiile Țării Moldovei cu centrele ortodoxe din Lvov și Kiev.

Relațiile cu Frăția Ortodoxă din Lvov au fost intense în perioada domniilor Movileștilor și Vasile Lupu. Politica domnilor în această direcție era orientată spre minimalizarea pătrunderii curentelor reformate pe teritoriul Țării Moldovei.

⁵⁷ A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, Ed. Academiei Române, București, 1983, p. 203.

⁵⁸ P. Movilă, *op. cit.*, p. 27.

⁵⁹ E. Chiaburu, *loc. cit.*, p. 110.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 111.

Către anii 30-40 ai secolului al XVII-lea, Moldova se va orienta spre Centrul ortodox de la Kiev, cu care s-au stabilit atât relații politice, cât și culturale. Aceasta se datorează, în primul rând oficializării activității Bisericii Ortodoxe în Regatul Polon și originii românești a lui Petru Movilă. Rezultatul acestor relații a fost crearea unei baze a Bisericii Ortodoxe din Țara Moldovei, prin aducerea tiparniței și crearea Colegiului de la Iași, precum și prin normalizarea relațiilor politice dintre Vasile Lupu și Rzeczpospolita.